

ÇOCUK-EBEVEYN İLİŞKİ TERAPİSİ EĞİTİMİNE KATILAN BOŞANMIŞ ANNELERİN EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ*

Fatoş Bulut ATEŞ¹, Turan AKBAŞ²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.772730

Makale Geçmişi:

Geliş 04.08.2020

Düzeltilme 17.02.2021

Kabul 23.03.2021

Anahtar Kelimeler:

Oyun terapisi,

Filial terapi,

Psikoeğitim,

Boşanma.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, oyun terapisi temelli çocuk-ebeveyn ilişki terapisi psikoeğitim grubuna katılan boşanmış annelerin, eğitim süreci sonunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarında toplam 19 boşanmış anne yer almıştır. Deney grubunda yer alan 9 anne ile 10 haftalık çocuk ebeveyn ilişki terapisi oturumları Çukurova Üniversitesi psikolojik danışma biriminde yürütülmüştür. Deneysel çalışma sonrası katılımcı anneler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Nitel verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi sonucuna göre üç ana tema belirlenmiştir. Bunlar anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlardır. Anne açısından kazanımlar incelendiğinde; bu ana tema altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanım olmak üzere üç alt tema ortaya çıkmıştır. Çocuk açısından kazanımlar ana teması incelendiğinde; davranışsal kazanım ve oyunda değişim alt temaları dikkati çekmektedir. Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında yakınlık ve disiplin alt temaları bulunmaktadır. Yakınlık alt teması altında daha yakın/sıcak ilişki, dokunsal temasta artış ve kaliteli zaman geçirmede artış olmak üzere üç kavram bulunmaktadır. Disiplin alt temasında ise; çatışmanın azalması ve sorun çözmede işbirliği kavramları yer almaktadır.

EXAMINATION OF OPINIONS OF DIVORCED MOTHERS PARTICIPATING IN CHILD-PARENT RELATIONSHIP THERAPY TRAINING

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.772730

Article History:

Received 04.08.2020

Revised 17.02.2021

Accepted 23.03.2021

Keywords:

Play therapy,

Filial therapy,

Training group,

Divorce.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the opinions of divorced mothers who participated in child-parent relationship therapy education about the gains they gained at the end of the education process. A total of 19 divorced mothers were assigned to the experimental and control groups. 9 mothers and 10 week child parental relationship therapy sessions in the experimental group were conducted in Çukurova University psychological counseling unit. After the experimental study, semi-structured interviews were conducted with the participating mothers. Content analysis was used in the analysis of qualitative data. According to the content analysis, three main themes were determined. These are gains in terms of mother, child and mother-child relationship. When the gains in terms of mother are examined; Under this main theme, three sub-themes have emerged: gains in the role of motherhood, change in play and individual gains. When the gains in terms of child are examined, the sub-themes of behavioral gain and change in play are noteworthy. In terms of mother-child relationship, there are sub-themes of proximity and discipline under the main theme of gains.

* Bu çalışma, Fatoş Bulut Ateş tarafından, Prof. Dr. Turan Akbaş danışmanlığında yürütülen “Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitiminin Boşanmış Annelerin Empati, Kabul ve Stres Düzeylerine Etkisi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Fatoş Bulut Ateş, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fatosbulutates@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8606-355X

² Prof. Dr. Turan Akbaş, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ozan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3372-8327

Alıntılanmak için/Cite as: Bulut Ateş, F., Akbaş, T. (2021), Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi Katılan Boşanmış Annelerin Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (2), 47-61.

GİRİŞ

Oyun, çocukların gerçek dünyayı tanımalarına, anlamalarına ve açıklamalarına imkân veren eşsiz bir deneyimdir. Yetişkinler için sözlü iletişim neyse çocuklar için de oyun odur. Fırsat verilirse çocuklar duygularını ve ihtiyaçlarını oyunla dile getirirler. Bu açıdan bakıldığında oyun çocukların dili, oyuncaklar ise kelimeleridir (Landreth, 2002). Tarih boyunca oyunun çocuklar için önemi ve anlamı merak konusu olmuştur. Örneğin; Platon, “Devlet” adlı eserinde serbest oyunun faydalarından söz etmiştir (Dost-Gözkan ve diğerleri, 2017). Oyun küçük çocukların yetişkinlerle ilişki kurabilmesi, neden-sonuç düşünme biçimini geliştirebilmesi, stresli yaşantıları işleyebilmesi ve sosyal becerileri öğrenebilmesi için gelişimsel açıdan en güçlü ve uygun araçtır (Chaloner, 2001). Çocuklarla temel terapötik ilişki de en iyi oyun yoluyla kurulur. Çocukları sözel ifade ile sınırlamak, otomatik olarak çocuğa “Benim iletişim seviyeme gelmelisin ve kelimelerle iletişim kurmalısın” diyerek sınırlamalar empoze eder ve terapötik ilişkiye bir bariyer koyar (Landreth, 2002). Schaefer (2013), oyunun terapötik gücünü şu etmenlerle açıklamıştır: Kendini ifade etme, bilinçdışına erişim, doğrudan ve dolaylı öğretim, duygusal boşalma, stresi azaltma, olumsuz duyguların karşı şartlandırılması, katarsis, olumlu duyguların, yüceltme, bağlanma ve ilişkiyi geliştirme, ahlaki yargı, empati, güç/kontrol, yeterlilik ve özdenetim, benlik algısı, hızlanmış gelişim, yaratıcı problem çözme, fantezinin dengelenmesi, gerçekliğin sınanması, davranışsal prova ve dayanışma ilişkisi inşa etmedir.

Çocukları tedavi etmek için oyunun kullanımı 1930'lara, Hermione Hugg-Helmuth, Anna Freud, Melanie Klein ve Virginia Axline'a kadar dayanır (Schaefer, 2013). Landreth (2002), Axline'ın fikirlerini Ginott ve Moustakas'ın kavramlarıyla bütünleştirerek çocuk merkezli oyun terapisinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bernard Guerney & Louise Guerney (1983), çocuk merkezli oyun terapisinin temel ilke ve kurallarını çocukları ile doğrudan çalışmaları amacıyla ebeveynlere öğretmiş ve filial terapi ismini verdikleri ekolü geliştirmişlerdir (akt. Kottman, 2001). Literatürde de tanımlandığı üzere filial terapi, çocuk ile ebeveyn arasında zaten var olan ilişki düzeyinden dolayı, değişimin etkenleri olarak ebeveynlerin, çocukların üzerinde daha güçlü etkileri olduğu görüşüne dayanmaktadır (Landreth & Bratton, 2006). Filial terapi, oyun terapisinin bir uzantısıdır ve ebeveynlerin, çocuk merkezli oyun terapisi davranışlarından bazılarını kopyalamayı öğrenmelerini içerir. Ebeveynler, oyun terapisi becerileri konusunda eğitim aldıktan sonra, bir uzmanın gözetimi altında, değişim etkenleri olarak işlev gösterirler (Guerney 1997). Schaefer (2013) ise filial terapi sürecini şu şekilde özetlemiştir:

Filial terapi ebeveynleri kendi aileleri için birincil değişim öznesi olarak sürece dahil eder. Bu, ebeveynlere çocuklarının her biri ile birlikte özel ve yönlendirmesiz oyun seansları yürütmeleri konusunda eğitim ve süpervizyon verilmesiyle başarılıdır. Ebeveynler, özel oyun zamanlarını yürütmeye yeterli ve güvenli hale geldikçe bunları ev ortamına taşırlar; terapist de ilerlemeyi izlemeye devam eder. Terapinin sonlandırılmasından önce terapist, ebeveynlerin oyun seanslarında kullanılan becerileri günlük yaşama genellemelerine yardım eder (s. 153).

Landreth (2006), Guerney çifti tarafından geliştirilen filial terapi yaklaşımını temel alarak, daha fazla yapılandırdığı ve içeriğini zenginleştirdiği 10 seanslık oyun terapisi temelli “Çocuk Ebeveyn İlişki Terapisi” psikoeğitim modelini geliştirmiştir. Bu araştırmanın başlığında filial terapi kavramı, Landreth'in (2002) kullandığı biçimiyle “Çocuk Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi (ÇEİTE)” olarak ifade edilmiştir.

Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi psikoeğitim modelinin altında yatan mantık şudur: Eğer ebeveyne terapistin üstlendiği rolü üstlenmesi öğretilenirse, ebeveyn büyük ihtimalle daha etkili olabilecektir. Bu mantık şu varsayımlara dayanmaktadır: (a) terapistle oranla ebeveyn, çocuk için duygusal yönden daha önemlidir; (b) ebeveyn tutumlarından kaynaklı öğrenilen ya da etkilenilen bütün kaygılar benzer koşullar altında daha etkili biçimde ortadan kaldırılabilir ve (c) kişiler arası yanlış algılamalar, ebeveyn tarafından yer, zaman ve duruma göre neyin uygun bir davranış olup, neyin olmadığı şeklinde daha açık şekilde düzeltilebilir (Guerney 2003). ÇEİTE bahsedilen bu avantajları ile birlikte ebeveynleri kendi aileleri için birincil değişim öznesi olarak sürece dâhil ederler. Bu, ebeveynlere çocuklarının her biri ile birlikte özel ve yönlendirmesiz oyun seansları yürütmeleri konusunda eğitim ve süpervizyon verilmesiyle başarılıdır. Ebeveynler, özel oyun zamanlarını yürütmeye yeterli ve güvenli hâle geldikçe bunları ev ortamına taşırlar; terapist de ilerlemeyi izlemeye devam eder. Terapinin sonlandırılmasından önce terapist, ebeveynlerin oyun seanslarında kullanılan becerileri günlük yaşama genellemelerine yardım eder (Schaefer, 2013).

Güler (2010)'in aktardığı üzere: Yaşamın ilk yıllarından itibaren annenin çocuğun hayatındaki yeri tartışılmazdır. Çocuğun annesi ile kuracağı iletişim anne tarafından güvenlik ihtiyacının karşılanması, anne-bebek arasındaki olumlu duygusal ilişkiler bireyin hayat boyu kuracağı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bu noktada annelerin eğitiminin, ruhsal olarak sağlıklı çocuklar yetiştirebilmek için oldukça gerekli olduğu söylenebilir. Ülkemizde aile eğitimine verilen önemin giderek arttığı ve ailelere yönelik düzenlenen eğitim programlarının sayıca çoğaldığı gözlenmektedir. Hâlihazırda uygulanmakta olan eğitimlerin içeriği

incelendiğinde genellikle çocuğun gelişimsel özellikleri, bebek bakımı, çocukla iletişim, çocuk yetiştirme tutumları gibi konularda anneleri bilgilendirmenin amaçlandığı görülmektedir (Temel 2010; Güler 2010). Bununla birlikte oyun aracılığıyla anne çocuk ilişkisini geliştirmeye yönelik hazırlanan programların çok sınırlı olduğu görülmektedir (Akgün 2008). Oysa oyun, anne ile çocuk arasındaki ilişkiyi güçlendirmede önemli bir güce sahiptir. Bu nedenledir ki ÇEİTE, ebeveynle çocuk arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmak için oyunu kullanır (Landreth 2002). Ülkemizde uygulanmakta olan aile eğitim programları incelendiğinde dikkat çeken bir başka nokta ise; programların hedef kitlesinin ya çocuğu okul öncesine devam eden her anne şeklinde çok genel olduğu ya da sadece alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen anneler (Temel, 2010) şeklinde kısmen daha spesifik bir kitle olduğu görülmektedir. Bununla birlikte boşanmış annelere yönelik, çok sınırlı sayıda birkaç özel danışma merkezi tarafından düzenlenen eğitimler dışında herhangi bir anne-çocuk eğitim çalışması yapılmadığı görülmektedir. Oysa yapılan araştırmalar, boşanma sonrası artan ekonomik sıkıntılar, düşük sosyal destek, artan günlük stres gibi faktörlerle anne-çocuk ilişkisinin bu durumdan olumsuz etkilendiğini göstermektedir (Kurdeck & Berg 1983). Boşanmış ebeveynlerin destek ihtiyaçları ve karşılaştıkları güçlüklerle ilgili var olan birçok gözlemden hareketle boşanmış ebeveynler için eğitsel programlar planlamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Çocuğun doğal iletişim aracı olan oyunun, sahip olduğu terapötik güçten faydalanarak ebeveynin çocukla ilişki kurmasının, boşanma süreci sonunda ihmal edilebilen, çatışmalı hâle dönüşebilen anne-çocuk ilişkisinin onarılması ve güçlendirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

İlgili yurt dışı literatür incelendiğinde ÇEİTE'nin farklı örneklem gruplarında etkililiğinin araştırıldığı görülmektedir. Örneğin; *davranış problemi gösteren çocukların ebeveynleri* (Chapple 2011; Baggerly & Landreth 2001; Ferrel 2004; Helker & Ray 2009); *öğrenme güçlüğü olan çocukların aileleri* (Kale & Landreth 2000); *bağlanma problemi yaşayan aileler* (Sergeant 2011); *çocuk evlat edinen aileler* (Carnes-Holt 2012; Ryan & Madsen 2007); *tutuklu aileler* (Harris & Landreth 1997; Landreth & Lobaugh 1998); *göçmen aileler* (Lee & Landreth 2003; Yuen ve diğerleri 2002; Soh-Leong & Yumiko 2014); *boşanmış aileler* (Bratton 1993; Sweeney 1997; Ray ve diğerleri 2000) *cinsel istismara uğramış çocukların suçlu olmayan ebeveynleri* (Costas & Landreth 1999); *ergen ebeveynler* (Ford-Sparks 2010). ÇEİTE'nin etkililiğinin sınırdışı yurt dışı araştırmalar incelendiğinde; bu psikoeğitim modelinin sıklıkla nicel analiz teknikleri kullanılarak araştırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, ÇEİTE'nin etkililiğinin nitel analiz yöntemi ile sınırdışı az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır (Wickstrom, 2009).

Boşanmış ebeveynlerin destek ihtiyaçları ve karşılaştıkları güçlüklerle ilgili var olan birçok gözlemden hareketle boşanmış ebeveynler için eğitsel programlar planlamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Johnson (1986) boşanmış ebeveynlerle çalışırken özellikle önleme ve müdahale ihtiyaçlarına dikkat çekmiş, ebeveynlerin iyi oluş haline ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin geliştirilmesine odaklanan hizmetlerin gerekli olduğundan bahsetmiştir. Bu noktada ÇEİTE, önleme ve müdahalenin ikili işlevini de yerine getirdiği için, boşanmış anneler için gerekli olan destek ve eğitimin sağlanmasında uygun bir tercih olacaktır (Akt. Bratton 1993). Buradan hareketle bu araştırma kapsamında örneklem grubu olarak boşanmış anneler tercih edilmiştir. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında yapılan uygulamalar açısından değerlendirildiğinde ise; ÇEİTE ile ebeveynlerin terapötik değişim kişisi olmasının, ilköğretimde ve bağımsız anaokullarında çalışan okul psikolojik danışmanlarının, daha fazla sayıda çocuğa yardım sunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bu araştırmada “Deney grubunda yer alan annelerin uygulanan çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimi çalışması sonucunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna yanıt aranacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimine katılan boşanmış annelerin, eğitim sürecinden elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerinin incelendiği betimsel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemi derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin bakış açılarını anlama imkânı vererek örüntülerin ortaya konmasını sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek 2011).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 3-6 yaş aralığında çocuğu bulunan ve çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden boşanmış anneler oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan annelere Adana ili Seyhan, Çukurova, Yüreğir ve Sarıçam ilçelerinde İl Millî Eğitim Bakanlığı'nın resmî internet sitesinde yer alan bağımsız anaokulları ve özel kreşler aracılığıyla ulaşılmıştır. Okullar seçilirken kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bazı kurumlar eşinden boşanmış velilerine eğitim ile ilgili bilgileri kendileri aktarmışlar ve

annenin kabul etmesi durumunda araştırmacıya annenin iletişim bilgilerini vermişlerdir. Bazı kurumlarda (kurum yöneticisinin kabul ettiği okullarda) ise araştırmacı tarafından hazırlanan ve eğitim süreci ile ilgili bilgileri içeren broşürün çocukların çantalarına koyularak annelere ulaşması sağlanmıştır. Deney ve kontrol grubuna seçilen anneler belirlenirken şu kriterler dikkate alınmıştır: *Boşanmanın üzerinden en az 6 ay süre geçmiş olması, çocuğun 3-6 yaş aralığında ve okul öncesi eğitime devam ediyor olması, çocuğun velayetinin annede olması* (çocukla annenin birlikte kalıyor olması). Araştırmaya toplam 19 gönüllü anne katılmıştır. Bunlardan 9' u deney grubunda 10'u ise kontrol grubunda yer almaktadır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan annelerin her biri ile ön görüşme yapılmış, bu görüşmelerden elde edilen bilgilere göre annelerin hemen hemen hepsinin boşanma süreci ile ilgili birçok durumu (velayet, babayla görüşme sıklığı vb.) geride bıraktıkları, boşanmanın üzerinden geçen zamanın (ortalama 1-3 yıl) benzer olduğu ancak bu süreçte anne-çocuk ilişkisinin yıpranmış olduğu özellikle oyun oynama ve çocukla kaliteli zaman geçirmenin ihmal edildiği anneler tarafından belirtilmiştir. Araştırmaya katılan annelerin hepsi lise ya da üniversite mezunudur ve yaş ortalamaları 35'tir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılara ait demografik bilgiler araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri ise, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda annelere: Bu eğitim sonucunda ne gibi farkındalıklar kazandınız? Çocuklarınızın davranışlarına ne gibi yansımaları oldu? Çocuklarınız ile ilişkilerinize ne gibi yansımaları oldu? İlk oyun saatiniz ile son oyun saatiniz arasında ne gibi farklılıklar vardı? şeklinde sorular sorulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmadan elde edilen veriler, annelerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler, Çukurova Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, deneysel çalışmanın son oturumunu takip eden 2 hafta içinde gerçekleştirilmiştir. Gruptaki her anne ile ayrı ayrı görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır.

Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi Eğitimi Hazırlama ve Uygulama Süreci

Eğitim programının hazırlanması aşamasında araştırmacı Avrupa Oyun Terapileri Derneği'nin kayıtlı süpervizörü Reyhana Seedat'ın 135 saatlik oyun terapisi eğitimine ek olarak 15 saatlik filial terapi (Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitim programının ayrıntılı anlatıldığı) eğitimine katılmıştır. Araştırmacı aynı zamanda bu eğitim kapsamında 178 saat grup süpervizyonuna katılmıştır. Öncelikli olarak 10 oturumluk Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitimi çalışma kitabı, ebeveyn el kitabı ve terapist el kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. El kitabında verilen bazı örnekler Türk kültürüne uygun hâle getirilmiş, tez danışmanı ve oyun terapisi alanında deneyimli Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda görevli bir akademisyenin önerileri doğrultusunda eğitim programında gerekli değişiklikler yapılmış ve program son halini almıştır. Çocuk-Ebeveyn İlişki Terapisi eğitiminde boşanmış annelerle hafta sonları, haftada 1 gün olmak üzere on oturum gerçekleştirilmiştir. Oturumlar ortalama 2,5-3 saat sürmüştür. Oturumlar Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı'na bağlı Psikolojik Danışma Birimi'nde gerçekleştirilmiştir. On oturumluk uygulamanın ilk oturumu 2015 yılı nisan ayının ikinci hafta sonu başlamıştır. Son oturum ise haziran ayının ikinci hafta sonu gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna 10 katılımcı ile başlanmış bir annenin birinci oturumdan sonra devam etmemesi üzerine 9 katılımcı anne ile süreç sonlandırılmıştır. Dördüncü oturumdan itibaren evde anne ile çocuğunun yarım saatlik oyun oynamaları ve bunu görüntülü kayda almaları sağlanmıştır. Kontrol grubunda yer alan annelere yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eğitim programı genel olarak, annelerin çocuklarını kabullenip anlaması, çocuklarının duygularına karşı hassasiyet geliştirmesi, çocukları ile ilişkilerinde farklı bakış açıları kazanmaları, çocuk merkezli oyun terapisi becerilerini öğrenmelerini amaçlamaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir (Yıldırım & Şimşek 2011). Bu doğrultuda öncelikli olarak görüşme kayıtlarının deşifresi çıkarılmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından kodlama işlemine geçilmiştir. Belirlenen kodlar kodlama defterine aktarılmış ve kodlama defterinde birbiri ile ilişkili, benzer anlama sahip olan kelime, cümle ya da paragraf şeklindeki kodlar birleştirilmiştir. Kodları azaltma işleminden sonra anlam olarak birbirine yakın kodlar bir araya getirilerek bir tema altında toplanmıştır. Bu şekilde yedi tema oluşturulmuştur. Temalar oluşturulduktan sonra yine birbirlerine benzerlikleri dikkate alınarak üç ana tema altında toplanmışlardır. Bu araştırmanın nitel verilerinin toplanma ve analiz edilme süreçlerinde geçerlik ve güvenilirliğine yönelik atılan adımlar Yıldırım & Şimşek (2011) tarafından önerilen

şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda alınması gereken önerilerden ilki araştırmacının veri kaynakları ile uzun süreli etkileşim içinde olmasıdır. Çünkü böylece araştırmacı veri kaynakları üzerinde kendi varlığından ve öznel algılarından kaynaklanabilecek etkiyi anlayabilir. Bu araştırmada görüşme yöntemi ile toplanan veriler 10 haftalık eğitim çalışmasının sonunda gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda güvenilirliğe yönelik alınabilecek önlemlerden biri de katılımcı teyididir. Veri kaynakları ile oluşturulacak bir teyit mekanizması, ulaşılan sonuçların gerçeği temsil etmede ne derece yeterli olduğunu anlamada yardımcı olabilir. Erlandson ve diğerleri (1993) katılımcı teyidinin katılımcılarla bireysel ya da grup olarak teyit toplantısı yapılabileceğini belirtmiştir. Araştırmacı bu toplantıda ulaştığı sonuçları, veriden çıkardığı anlamları ve kendi yorumlarını katılımcılarla paylaşır ve bunların geçerliğine ilişkin değerlendirme yapmalarını ister (Akt. Yıldırım & Şimşek 2011). Bu araştırma kapsamında da verilerin ilk analizi tamamlandıktan sonra grup üyeleri ile bir teyit toplantısı düzenlenmiştir. Ayrıntılı betimleme bir diğer stratejidir. Buna göre ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir şekilde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğunca sadık kalınarak aktarılmasıdır. Doğrudan alıntılar bu amaçla araştırmacılar tarafından sık kullanılır (Yıldırım & Şimşek 2011). Bu araştırmada da temaların altında yer alan her bir kavram için en az iki doğrudan alıntıya yer verilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine yönelik alınan başka bir önlem de ham verilerin bir kısmının yüksek lisans eğitimini tamamlamış, nitel araştırma yöntemleri dersini almış başka bir araştırmacı tarafından da kodlanmasıdır. Yapılan incelemede iki araştırmacının kodlamaları arası uyum %84 olarak bulunmuştur. Güvenirlilik puanının hesaplanması için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği formül kullanılmıştır (Akt. Tavşancıl & Aslan 2001).

BULGULAR

Katılımcıların çocuk ebeveyn ilişki terapisi eğitim süreci sonunda elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerine yönelik yapılan içerik analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Deney Grubunda Yer Alan Annelerin ÇEİT Süreci Sonunda Elde Ettikleri Kazanımlara İlişkin Değerlendirmeleri ve Frekans Değerleri

		Kazanım	f
ANNE AÇISINDAN	Annelik rolüne ilişkin kazanım	Agresyonda azalma	11
		Anlayış ve kabulde artış	12
		Hatayi telafi etme	2
		Duyguları yansıtma	4
		Sınır koyma, seçenek sunma	11
		Annelik tutumu öz farkındalık	5
	Oyunda değişim	Çabayı destekleme	2
		Daha az sıkılma	8
		Daha fazla birlikte oyun	10
	Bireysel kazanım	Daha az müdahale	5
Kişisel paylaşım		3	
	Yalnız değilim	1	
ÇOCUK AÇISINDAN	Davranışsal kazanım	Agresyonda azalma	11
		İnatçılıkta azalma	6
		Sosyal ilişkilerde artan uyum	4
		Anneyi model alma	5
	Oyunda değişim	Mutlu	7
		İstekli	7
		Sakin	4
	Tatmin olmuş	3	
ANNE-ÇOCUK İLİŞKİSİ AÇISINDAN	Yakınlık	Daha yakın/sıcak ilişki	10
		Dokunsal temasta artış	2
		Kaliteli zaman geçirmede artış	7
	Disiplin	Çatışmanın azalması	5
		Sorun çözmede işbirliği	3

Görüşme kayıtlarından elde edilen veriler anne açısından kazanımlar, çocuk açısından kazanımlar ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar olmak üzere üç ana tema altında gruplanmıştır. Anne açısından kazanımlar ana teması altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanım olmak üzere üç tema vardır. Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında ise davranışsal kazanım ve oyunda değişim olmak üzere

iki tema bulunmaktadır. Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında ise yakınlık ve disiplin temaları yer almaktadır.

1. Anne Açısından Kazanımlar

Anne açısından kazanımlar ana teması altında annelik rolüne ilişkin kazanımlar, oyunda değişim ve bireysel kazanımlar temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

1.1. Annelik Rolüne İlişkin Kazanımlar

Tablo 1 incelendiğinde annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında agresyonda azalma, anlayış ve kabulde artış, hatayı telafi etme, duyguları yansıtma, sınır koyma-seçenek sunma, annelik tutumuna ilişkin öz farkındalık ve çabayı destekleme kavramlarına yer verildiği görülmektedir.

Agresyonda Azalma: Çalışmaya katılan anneler tarafından en önemli kazanımlardan biri olarak ifade edilen agresyonda azalma (f: 11) kazanımına ilişkin görüşleri bazı katılımcı anneler şu şekilde ifade etmişlerdir:

Benim en büyük sorunum yani kendimle ilgili yani onu da tabi çocuğa yansıtmayla ilgili öfkemi kontrol edemiyordum. Tamam bağırmamam gerek ama onu bir türlü yapamıyordum. Şimdi bunu yapabilmeyi öğrendim. Yani öfkeyi kontrol etmeyi öğrendim. Çocuğun neden yaptığını bilince ne bileyim daha sevecen yaklaşıyorsunuz çocuğa. O bağırpıp çağırılmalar azalıyor. Neredeyse bende daha sıfırlandı gibi. Çünkü bir şeyde size de anlatmıştım grupta komşu kızı gelmişti. O zaman bisikletle oyuncakların üstünden geçti yani yapmadığını bırakmadı, terlikleri filan attı. Ben normalde bu davranışta çileden çıkardım. Bağırdım, çağırardım. Neden yaptın, böyle yapma. Yapmaya devam ettiği halde sinirlenmedim. Bu bence büyük bir şey çünkü sürekli çocuğa bağırmak, öyle yapma şöyle yapma demek çocuğu daha agresif yapıyor. (B)

Mesela bir şey olduğunda oradaki sözler aklıma, eğitimde sizin söylediğiniz şeyler geliyor aklıma hemen kendimi frenliyorum ve kontrol etmeye başladım. Hani önceki agresif çıkışlarım, bir andaki o sert çıkışlarım bitti ya da daha aza inmiş durumda. (E)

Anlayış ve Kabulde Artış: Çalışmaya katılan annelerin 4'ü eğitimden elde ettikleri kazanım olarak *anlayış ve kabulde artışı* ifade etmişlerdir. Bu konudaki kazanımlarını bazı üyeler aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

Ben çoğu zaman onu anlamıyordum. Anlamadığım için doğal olarak da böyle çok şey ya da benim sabrımın az olduğu, duygusal olarak hassas olduğum dönemlerde ses tonum daha çok yükseliyordu. Şimdi ama onu anlamaya başladım. O bir şeyi yaparken artık şeyi sorguluyorum, bunun altında ne gibi bir sebep var? Bu çocuk niye böyle davranıyor? (E)

Şimdi bu şeyden sonra çocuğu anlamayı öğrendim. O izlediğim videoda yaptıklarımın nasıl bir etki bıraktığını gördüm. (A)

Hataı Telafi Etme: Çalışmaya katılan annelerin 2'si tarafından kazanım olarak ifade edilen diğer bir kavram *hatayı telafi etmedir*. Üyelerden biri düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben çatıştığımızda çok üzülüyordum. Hatta ağlıyordum gizli gizli. Ben bunu nasıl yaptım, nasıl ona kızabildim, sesimi nasıl yükselttim, o bunu hak etmiyordu, benim hatalı olduğum durumlarda tabi. Onun haklı ama benim haksız olup ama ona haksız muamele yaptığım durumlarda. Şimdi mesela en azından şeyi biliyorum, evet bunu yaptın ama sen de insansın. Şu anda tahammül edemeyecek durumdayım. Çünkü her zaman psikolojime uygun, ruhsal durumum da uygun olmuyor. Ama bunu telafi edeceğim diyorum. Ağlamıyorum artık. Evet, burada hatalıydım ama güzel olan taraf ben hatamın farkındayım. Bunu en azından görebiliyorum. Bunu nasıl düzelteceğimi artık biliyorum. Bu yanlış da olsa evet o da yanlış gördü ben de gördüm. Neyse diyorum yatmadan önce diyorum, hikâyeden sonra ben ondan özür dilerim diyorum. Genelde öyle yapıyorum. Hikâye sonrası özür diliyorum genelde. (E)

Duyguları Yansıtma: Duyguları yansıtma da annelerin 4'ü tarafından kazanım olarak ifade edilmiştir. Annelerden biri görüşlerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

Mesela onun duygularıyla konuşmaya çalışıyorum. Yani şu anda kendini çok üzgün hissediyorsun, benimle paylaşmak ister misin? Evet, o an nasıl bir duygu halinde, ihtiyacı ne onu artık hissedebiliyorum ben. Doğal olarak bu ister istemez ilişkiye olumlu yansıyor. (E)

Sınır Koyma-Seçenek Sunma: Annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında yer alan kavramlardan bir diğeri *sınır koyma-seçenek sunmadır* (f: 11). Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Direk bunu yapacaksın diye emrivakiciliğim kalktı, benim kalktı. Z'ye seçenekli gelmek onu da mutlu etti. Hani şu dönemde seçenek kullanmamız, kural koymamız hoşuna gitti. (A)

Biz çocuğa sınır koymuyorduk, o bize sınır koyuyordu. Resmen bizi ele geçirmişti. Şimdi işte bu seçenek sunmayla olsun, sizin gösterdiğiniz sınır koyma teknikleriyle onlar çok işimize yaradı. Sınır koyma gerekliliğini biliyorsunuz ama nasıl olacağını bilmediğimiz için uygulayamıyorduk. Şimdi sınır koyduğumuzda, seçenekler sunduğumuzda çocuk onun kendi sorumluluğuna, onun bilincine varıyor. Yani buna ben karar veriyorum, benim sorumluluğum. Bunu anlaması çok güzeldi. Çok hoşuma gitti. (B)

Sınır koyma müthiş işime yaradı. Hani ben söylüyordum ama genellikle benimkinde tehdit var. Hani bunu yapmazsan bu olur, şunu yapmazsan şöyle olur. En azından şimdi tehdit etmiyorum. Ona seçenek sunuyorum artık. (E)

Seçenek sunmak hoşuma gitti, çocuğa seçenek sunma ve o seçeneklerinin bedeli şey yapması o çok ilgimi çekmişti. (G)

Annelik Tutumuna İlişkin Öz Farkındalık: Annelik tutumuna ilişkin öz farkındalık katılımcılar tarafından ifade edilen bir diğer kavramdır (f:5). Bu konuda aşağıda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine yer verilmiştir:

Anneler arası fark denmesi belki yanlış olur ama farkı gördüm. Çocuğa karşı ilgi, alaka, yaklaşım, zaman ayırma. Ben mesela orada çocuğuna çok zaman ayırırını da gördüm. Benim gibi öf püfle başından savmaya çalışanı da gördüm. Yani en başta ben geliyorum açıkçası (A)

Hani bir kere şu farkındalık derken hani farklı anne tutumlarını gördüm orada. Orada mesela işte B hanımın seyinden çok etkilenmiştim. Yani korumacı anne tutumu. Ben de sadece şey sevgi veren anne modundaydım. (C)

Çabayı Destekleme: Annelik rolüne ilişkin kazanımlar teması altında yer alan son kavram çabayı desteklemedir (f: 2). Katılımcı annelerden biri bu kazanımı şu şekilde ifade etmiştir:

Hani kendini değil de davranışlarını övmek çünkü kendini övdüğün zaman şımarıyor, onu nasıl yapacağımızı bilmiyorduk. Davranışlarını övdüğümüz zaman çocuk daha iyisini yapmaya çalışıyor (B)

Hayat içerisinde izin veriyorum artık ona. Mesela o bir şey yaptığında: “Aa getir kızım nasılmış bakalım, beraber yapalım” demiyorum. “Bunu bence sen yapabilirsin. Bir dene, çaba harca diyorum. Bakalım ne ortaya çıkacak. Onun iyice uğraştığını emek sarf ettiğini görüyorum. Ondan sonra yapmam gereken bir şey varsa hani çocuk olarak gücünün yetmediği, yapamayacağı bir boyuttaysa ancak o şekilde ona gidip destek ve yardımcı oluyorum. ... çocuğun önceden direkt davranışlarını övüyordum aferin falan şimdi mesela direkt çabasını övüyorum (E)

1.2. Oyunda Değişim

Tablo 1’den elde edilen bilgilere göre anne açısından kazanımlar ana teması altında yer alan bir diğer tema oyunda değişimdir. Annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre oyunda değişim teması altında daha az sıkılma, daha fazla birlikte oyun ve daha az müdahale kavramları yer almaktadır.

Daha Az Sıkılma: Oyunda değişim teması altında yer alan ilk kavram daha az sıkılmadır (f:8). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

Ben önceden sizinle ilk görüşmeye geldiğimde dedim ya baba müthiş oynuyor hatta ben hayran hayran bakıyordum ya bu adam nasıl başarıyor diye. Ben çok sıkılıyordum. Derler yemek yapmak değil ne yapacağını düşünmek zordur. Doğal olarak ben I ile oyun oynarken ne yapacağız, ne edeceğiz, nasıl bir şey kurgulamam gerek, nasıl bir şey yapmam gerek düşüncesi beni yorup, o kadar sıkıyordu ki ben oyun oynamaktan nefret eder hâle gelmiştim. Şimdi ben hiçbir şey yapmıyorum. O ne derse ben onu yapıyorum. Doğal olarak da hiç sıkıcı değil artık oyun oynamak. (E)

Dediğim gibi aklım şeydeydi öf ne zaman bitecek. Şu şeyi de bir yarım saatte tamamlasaydık da uyusaydık. Yorgunum, işte televizyonda şu var bu var falandı. Yani ilgim hiç onda değildi. Aklım onda değildi ama sonrasında hani onun o da mutsuz oluyor tabii ki. Böyle bir oyundan o da keyif almıyor. Benim için de zulüm oluyor ama sonrasında teknikleri öğrendikten sonra daha iyi oldu ikimiz için de. Yani ben de keyif almaya başladım artık. (C)

Daha Fazla Birlikte Oyun: Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre oyunda değişim teması altında yer alan bir diğer kavram daha fazla birlikte oyun (f: 10). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Nasıl diyeyim bizim oyunlarımız genellikle ilk konuşmamızda da söylemiştim. İşte ben sıkıcı buluyordum. İşte araba oynatma, ordan çıkıyor buradan çıkıyor. Çok da yatkın değilim o oyunlara. Daha farklı işte oturarak, masa başında faaliyet yaparak oyunlar. Genelde bu tarz oyunlarda R yalnız oynuyordu. Ve onun yalnız oynadığını gördüğümde tabii bu benim için bir fırsat oluyordu. Başka şeyler yapmak için o fırsatı değerlendiriyordum ve başka şeyler yapıyordum ama o kendi başına oynuyordu oyunlarını. Aslında bizim için en yani bu dönemde en farklı olan şey bizim oyunlarımız. Yani birlikte olarak bu tarz oyunları birlikte oynuyor oluşumuz aslında. (F)

Bu programa katılmadan önce çocukla yarım saat bile oynamadığımı fark ettim. (G)

Ben oyun oynamayı pek bilmiyorum. Herhalde bizimle de oyun oynanmadığı için diye düşünüyorum. Yani oyun oynamayı öğreniyor olmak, kızıma da onu söylediğimde bana, kulağıma çok kötü geldi. “kızım oyun oynamayı öğrenmeye gidiyorum” dediğimde bile hani utanç verici aslında. Ama sonuçta bu bir gerçek birçok insan bilmiyor. Çocukla oyun oynamak hiç anlamlı gelmezdi. Ondan sonra gerçek anlamda bir metotla, bir yöntemle, oyunun kurallarını koyup şey yaptıktan sonra bir anlam ifade etti benim için. Böyle olunca anlamlı oldu benim için. İnşallah hani oyun oynamaya hani çocuklarla oyun oynamaya başlamışken bırakmadan devam edebilirim.(D)

Oyun oynamada süreç olarak biz oyun oynamadığımı gördüm. Yani öncesini değerlendirdiğimiz zaman biz oyun oynamıyorduk. Hiç oyun oynamıyorduk aslında. Özel saatimizin olması bir ayrıcalık oldu. İlk başta saksı modundayken daha sonrasında oyuna dâhil oldum. Yani farkında olmadan benim de oyuna dâhil olduğumu gördüm. (A)

Bir de mesela çocukla az vakit geçirdiğimi öğrendim. İlk 2 yaşına kadar çok sık oynuyordum, yani bütün dikkatim ondaydı o nerdeyse işte ilgi patlamasını sürekli yapıyordum hani. Başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordum, sadece ona odaklıydım. Sonrasında işte o 2 yaştan sonra hem yaşanan süreç hem de herhalde artık bir bıkkınlık oldu bende. Sonra 2 yıldır da hiç oynamıyordum çocuğumla. Onu bir kez daha anladım yani. Oyun esnasında mesela çok fark ettim onu, oyun oynarken.(C)

Daha Az Müdahale: Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre oyunda değişim teması altında yer alan son kavram daha az müdahale (f: 5). Bu konuda katılımcı annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

İlk oyun saatinde hep biz çocuğa direktif veriyorduk işte şöyle yap, bunu yap, şunu yap. Oyun saatinde onların öyle olmamasını öğrendik. (B)

Doğru oyun oynamak çocuğa sürekli müdahale edip, onu yönlendirip, onun yerine oyun kurgulamak değil aslında. Şimdi bırakıyorum. O kurguluyor, senaryoyu yazıyor, oyun alanını oluşturuyor. Ben onun dâhil ettiği ve yapmak istediği boyutu ile kalıyorum. (E)

1.3. Bireysel Kazanım

Tablo 1’den elde edilen bilgilere göre, anne açısından kazanımlar ana teması altında yer alan son tema bireysel kazanımdır. Bu tema altında ise kişisel paylaşım ve yalnız değilim kavramları yer almaktadır.

Kişisel Paylaşım: Bireysel kazanım teması altında bulunan *kişisel paylaşım* kavramı (f: 3) ile ilgili katılımcı annelerin bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Tabi o şeyde de bahsettim benim, çocuğum için oradaydım, bu gurubun içerisindeydim. Çocuğumla olan ilişkimle ilgiliydi bu, ama bu benim kişisel şeyime de çok faydalı oldu. Grup içerisinde de ifade ettim, kalabalık gruplardan kaçırıyordum, işim öyle değil ama yakın bir temas bir sohbet, paylaşım bunlar benim için yeni şeylerdi. (F)

Yalnız Değilim: Bireysel kazanım teması altında bulunan bir diğer kavram *yalnız değilimdir* (f: 1). Yalnızca bir annenin bu konuda görüş bildirdiği görülmektedir: “Bu sorunları yaşayan diğer anneleri de gördüm, hani tek olmadığımı gördüm.” (A)

2. Çocuk Açısından Kazanımlar

Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında *davranışsal kazanımlar* ve *oyunda değişim* temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

2.1. Davranışsal Kazanım

Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre davranışsal kazanım teması altında agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum ve anneyi model alma kavramları yer almaktadır.

Agresyonda Azalma: Davranışsal kazanım teması altında yer alan kavramlardan biri *agresyonda azalma* (f: 11) ve katılımcı annelerin hepsi tarafından ifade edilmiştir. Annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Z ile agresifliğimiz daha aza indi. Onu görüyorum şimdi. Aynı dili konuşmamız bir yerde ortak noktaya ulaştı gibi. (A)

Hırçınlığı azaldı onun da. O da böyle şeydi hani ilgilenilmediğinde zaten çok hırçın bir çocuk. O şey yaptı azaldı şimdi. Daha uysal şu anda daha şey daha dingin, bana öyle geliyor yani. (C)

Eskisi gibi sinirlenmiyor D. Çevrede fark ediyor insanlar. D eskisi gibi kızıyor diyorlar eskisi gibi sinirlenmiyor. O yüzden güzel oldu çünkü bu bizim için bayağı büyük sorundu. (B)

İnatçılıkta Azalma: Davranışsal kazanım teması altında yer alan bir diğer kavram *inatçılıkta azalmadır* (f: 6). Bu kavramla ilgili annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Daha doğrusu ses tonum yükselince bu sefer I benimle savaşılmaya başlıyordu, inatlaşmaya başlıyordu, şimdi daha iyi bu konuda. (E)

İlişkimizde dediğim gibi inatlaşmalarımız kalktı. Seçenek sunduğumuz zaman dediğim gibi inatlaşma durumu olmuyor fazla. (B)

Sosyal İlişkilerde Artan Uyum: Davranışsal kazanım teması altındaki bir diğer kavram sosyal ilişkilerde artan uyum (f: 4). Katılımcı annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Z dedesine karşı ve nenesine karşı çok yumuşak oldu. Önceden bağırır çağırırdı, dede biz geldik diye sarılıp öpmelere başladı. Nenesine hiç yapmazdı çünkü benim annem yarı yatalak diyebilirim yani bir tek konuşmasında problemi var rahatsız, konuşmasını da anlamıyor ve neneye hiç gitmezdi ürkerdi şeyden dolayı. Şimdi nenesine gidiyor nenesi bir şey söylediği zaman dinliyor. Nenesiyle oyun oynamaya çalışıyor. Nenesi şunu tutarsan, benim söylediğimi yaparsan doğru olur diyerekten onu yapıyor. Hani, bunlar aslında çok güzel oldu. Z etrafa karşı yumuşak ve yapıcı olmaya başladı. Bu bizi çok mutlu etti. Çok mutlu olduk. Kuzenleriyle yine didişmesi falan var o ayrı da büyüklerine karşı mülayim oldu, bu çok güzel bir şey. (A)

Anneyi Model Alma: Tablo 1 incelendiğinde davranışsal kazanım teması altında yer alan son kavramın *anneyi model alma* olduğu görülmektedir (f:5). Katılımcı annelerin çocuklarının kendilerini model alması konusunda kazanım elde ettikleri ile ilgili görüşleri şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Arkadaşlarıyla oynarken işte bunu böyle yapmayalım. Böyle yaparsak şöyle olur. Benim ona yaklaştığım gibi ona söylediğim şeyleri modelliyor. (B)

Ben ne yaparsam çocuk onu taklit ediyor, öyle yapıyor. Ben onunla nasıl ilgilenirsem, bir sorun ya da bir mutluluk karşısında davranışlarımı nasıl gösteriyorsam o da arkadaşlarına, bebeklerine öyle davranıyor, oyuncaklarına öyle davranıyor. Geçen diyor ki; anneanne diyor fazla üstüne gitme, bak onu yaparsan ötekinden vazgeçersin, annem de geri dönmez diyor. Anneanesi bir şey yapıyor ya bunu diyor sen tercih ettin diyor. (E)

Tabi o da şu anda şey yapıyor S zaten bebekleriyle şimdi dikkat ediyorum ama böyle yapmamalısın diyor, hadi gel diyor seni şöyle yapalım, aaa sen burada bekle diyor öteki bebeğe şu an onunla ilgileniyorum diyor, seninle ilgileneceğim hani bu oyun terapisinde ben ona diyorum ki şuan kimse bizi rahtsız edemez, burası ikimize ait bir alan, yarım saat boyunca sadece anne kız birlikte vakit geçireceğiz burada diyorum. O da mesela bir oyuncakıyla ilgilenirken ötekini alana sokmuyor, şimdi sen burada bekle diyor ben biraz bununla ilgileneceğim diyor sonra diyor seni alıp seninle de ilgileneceğim diyor mesela. O da çok hoşuma gidiyor çünkü oyuncak olsa da bu şekilde devam ettirebilirim, ona bunu aşılsam o da yarın hayatına giren önemli insanların bireysel olarak ne kadar değerli ve önemli olduğunu, ona nasıl zaman ayırması gerektiğini de öğreniyor şu anda.(G)

2.2. Oyunda Değişim

Tablo 1'den elde edilen bulgulara göre çocuk açısından kazanımlar ana teması altında yer alan bir diğer tema *oyunda değişimdir*. Bununla ilgili bulgular aşağıda yer almaktadır:

Mutlu: Katılımcı annelerle yapılan görüşmelere uygulanan içerik analizine göre çocuğun oyununda değişim teması altında yer alan kavramlardan biri *mutludur* (f: 7). Katılımcı annelerden bazıları bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

O oyun saatlerinde çok mutlu olduğunu, keyifli olduğunu gördüm. Yani ilk, şu an aklıma gelen ilk yansıması o oldu. Çok daha farklı mutluluk ifadesi görüyorum hani bittikten sonra da başlarken de. (F)

Onunla oyun oynamak çok önemliydi. Çocuk beraber kalacağımız için keyif aldı, mutlu oldu. O zaman bende farkındalık yarattı. (G)

İstekli: Tablo 1 incelendiğinde oyunda değişim teması altında yer alan bir diğer kavramın *istekli* olduğu görülmektedir (f:7). Annelerden birinin bu konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

İşte bu oyun terapisinde oğlumun ihtiyacı olan şeyin bu olduğunu gördüm. Özellikle kendisinin talep ettiğini gördüm. Oyun saatlerini kendi özellikle talep ediyor. (F)

Sakin: Oyunda değişim teması altında yer alan başka bir kavram ise *sakindir* (f: 4). Bu konuda annelerden iki tanesi görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

Teyzesi Z'nin oyun kuruculuğundaki agresifliğinin gittiğini, daha yumuşak olduğunu, saldırganlığının gittiğini söyledi. (A)

Eğitim sürecinin şöyle bir yansıması oldu, oyun saatlerinde daha sakinleşti, dinginleşti. Artık daha yavaş ve daha sakin. (F)0

Tatmin Olmuş: Oyunda değişim teması altında yer alan son kavram *tatmin olmuştur* (f:3). Annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Biz daha önce de D ile oynuyorduk ama şimdi saat sınırı var, nasıl davranmamız gerektiğini biliyoruz. Böyle olunca bir buçuk saat oynadığımızdan daha doyumlu oldu çocuk. Yani o yönden yarım saat bile yetiyor. Daha doyumlu oluyor, çocuk mutlu ayrılıyor yani nasıl davranılması gerektiğini bildiğiniz zaman daha güzel oluyor her şey.(B)

3. Anne-Çocuk İlişkisi Açısından Kazanımlar

Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında *yakınlık* ve *disiplin* temalarına yer verilmiştir. Bu temalara ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

3.1. Yakınlık

Tablo 1’den elde edilen bulgulara göre yakınlık teması altında *daha yakın/sıcak ilişki*, *dokunsal temasta artış*, *kaliteli zaman geçirmede artış* olmak üzere üç kavram yer almaktadır. Bunlarla ilgili bulgulara aşağıda sırayla yer verilmiştir.

Daha Yakın/Sıcak İlişki: Daha yakın/sıcak ilişki katılımcı annelerin hepsi tarafından kazanım olarak ifade edilen kavramlardan biridir (f: 10). Annelerden bazılarının bu konudaki görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Daha sıcak ilişki kurmaya başladık. Geliyor mesela canım annem diyor. Sarılıyor, öpüyor. Önce de yapıyordu ama şimdi daha böyle içten daha çok oluyor. (B)

Mesela en son yani hem oyun terapisini Y ile yapmaya başladıktan sonra Y ifade edemediği şeyleri etmeye başladı bana yani işte daha yakın görmeye başladı. Oyun terapisinden sonra sarılıp annecim seni seviyorumlar mesela deşarj olduktan sonra, bunları yaşadım. (D)

Dokunsal Temasta Artış: Yakınlık temasının altında yer alan bir diğer kavram *dokunsal temasta artış* (f: 2). Katılımcı annelerden iki tanesi bu durumu bir kazanım olarak ifade etmiştir.

Mesela şey beni muayene etmesi, bana daha dokunarak bir oyun, aslında biz oyun saatlerinde doktor setini birkaç kere özellikle oynadığımda bana daha dokunarak oynadı aslında. Hani biz genellikle işte şey bir şeyler yaparak oyun oynuyorduk. Fazla dokunmadan aslında. Bizim için yeni diyebilirim ya da yeni demeyeyim çok uzun zamandır yapmadığımız şeylerdi aslında. (F)

Y’ ye çok fazla, yani diyorum ya bu kadar el bebek gül bebek büyütme rağmen artık benim tedirginliğim mi ona yansıdı, onun farklılığı mı beni ürküttü de hani böyle biraz uzaklaştım bilemiyorum çok böyle bir masaj yapmadığımı fark ettim çocuğuma, ayağını hiç öpmediğimi fark ettim. Geçen gün onu böyle işte kurabiye yaptım yerken Allahım kıkır kıkır güle güle görmeliydiniz yani, çok keyifliydi. (D)

Kaliteli Zaman Geçirmede Artış: Yakınlık teması altında bulunan son kavram *kaliteli zaman geçirmede artış* (f: 7). Bu kavram da katılımcı anneler tarafından sıklıkla kazanım olarak ifade edilmiştir. Annelerden bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Nasıl oldu mesela oyun oynamasını gerektiğini o zaman anlıyorsun yani çocuğa yeterince ilgi göstermediğini fark ediyorsun. Bana göre önceden sanki S’nin yanında kalsam ona yeter gibi geliyordu. (G)

Zamanı az olan bir anne olarak ilgili bir anne, dikkatli bir anne olduğumu düşünüyor olsam bile aslında bu koşturmalı yaşam içerisinde ne kadar da çok gözden kaçırdığımız şeylerin olduğu yani kendin o şeye koysam bile yani iyi gözlem yapan bir anne, ilgili bir anne gibi görmüş olsam bile aslında o yaşam içerisinde bir sürü şey kaçırmışım çocuğumla ilgili. Biraz daha kulak kabartıyorum oğluma karşı, hani hep benim için söylediği şeyler önemliydi, dinliyordum, ciddiye alıyordum ama beni bir üst noktaya getirdiğini düşünüyorum. Daha dikkatli, daha farkında çünkü benim işim gereği daha hızlı hareket etmem, koşturmacalı, mesaisi uzun bir iş olduğu için o hep arada kaynayan ve kısa zamanlar hani ilgi göstersem de kısa zamanlar harcadığım bir çocukmuş aslında. Yani benim için en önemli buydu hani oldum dememek lazım. Aslında benim oğlumun bu küçük ama sadece o odaklı zamanlar istediğini, özlediğini anladım ki aslında şey benim için birçok çevremdeki anneye göre daha fazla vakit geçirdiğimi, birbir ilgilendiğimi düşünürken aslında çok da onunla değişmişim. (F)

Bu süreçte çocukla kaliteli zaman geçirmede anladım. Ondan öncesinde hani kaliteli vakit geçirilmediğinde sürekli, sürekli, sürekli ilgi istiyordu. Tuvalete bile gitmeme izin vermiyor, şimdi mesela oynuyoruz yoğun bir şekilde. Ondan sonrasında ben yemeğimi yiyeyim diyorum ona müsaade ediyor. (C)

3.2. Disiplin

Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar ana teması altında yer alan son tema disiplindir. Disiplin teması altında *çatışmanın azalması ve sorun çözmeye işbirliği* olmak üzere iki kavram yer almaktadır. Bununla ilgili bulgular aşağıda yer almaktadır.

Çatışmanın Azalması: Disiplin teması altında yer alan ilk kavram *çatışmanın azalması*dır (f: 5). Çatışmanın azalması kavramını kazanım olarak ifade eden annelerden bazılarının görüşleri aşağıdaki gibidir:

Mesela aramızdaki çatışma minimuma indi, önceden daha çok çatışıyorduk. (E)

Biz Z ile kuralıydık, bağırılmaz, çağırılmaz, birbirimize haykırılmaz, annenin kutsal terliğinin havada uçmaları falan böyle. Elimiz de cömertti birbirimize karşı bu ortadan kalktı.(A)

Sorun Çözmede İşbirliği: Disiplin teması altında yer alan son kavram *sorun çözmeye işbirliği*dir (f: 3). Katılımcı annelerden biri bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

O durumu muhakkak çözerek günü bitirmeye çalışıyorum hani onu da kolluyorum, zaman kolluyorum yani onun sabırlı, daha anlayışlı olabileceği, bana tolere gösterebileceği ya da benim onu o anda tolere edebileceğim, her hangi o anki agresifliğini kaldırabileceğim bir zaman dilimini kolluyorum bulduğum anda da konuşmaya çalışıyorum, benimle bu durumu paylaşmak ister misin? Paylaşmak istiyorsa paylaşıyor, paylaşmak istemezse tamam diyorum paylaşmak istediğin zaman ben her zaman hazırım gelip bana anlatabilirsin ama ben bunu öğrenmek istiyorum aksi halde bir bunun için sürekli seninle çatışmaya devam edeceğiz diyorum, Belli bir süreden sonra mesela bir kaç saat sonra, ertesi gün bile olabiliyor, direkt aklında tutuyor ya da kendini bana o an güvendiği bir an mı bekliyor neyse ama ben ona sonuçta mesajı iletmış oluyorum yani onu dinlemeye hazır olduğumu, geliyor anlatıyor. Biliyor musun ben sana diyor bundan dolayı böyle yapmıştım ama sen bundan sonra bana şöyle davranırsan ben de sana böyle yapmam bundan sonra diyor. O da mesela çözüm odaklı konuşmaya başlıyor. (E)

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde deneysel çalışmaya katılan annelerin eğitim sürecine ilişkin değerlendirmelerini anlamak amacıyla yapılan, yarı yapılandırılmış bireysel görüşmelerden elde edilen, nitel verilere uygulanan içerik analizi sonucunda ulaşılan bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir. Niteliksel verilerin içerik analizi sırasında anneler tarafından eğitime ilişkin kazanımlar olarak ifade edilen verilerin anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından olmak üzere üç ana tema altında oldukça kolaylıkla toplandığı gözlemlenmiştir. Akgün (2008) tarafından anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirmeye yönelik gerçekleştirilen araştırmanın nitel bulguları incelendiğinde ana temalar açısından benzer bir örüntünün çıktığı görülmektedir. Akgün (2008)'ün araştırmasında da eğitim programına katılan anneler ile gerçekleştirilen odak grup görüşmesi sonuçlarına göre, annenin davranışlarına, çocuğun davranışlarına, aile içi etkileşime yansımaları olduğu şeklinde bulgular elde edilmiştir. Katılımcı anneler, eğitim çalışması sonunda annelik rolüne ilişkin kazanımlarını agresyonlarının azalması, çocuğa yönelik toleranslarının artması, çocuğa yönelik daha fazla anlayış geliştirme ve çocuğu daha fazla kabul etme ile açıklamışlardır. Katılımcı anneler, annelik rolüne ilişkin kazanımlarını ifade ederken ek olarak sınır koyma ve seçenek sunma konularının oldukça ilgilerini çektiğini ve artık çocukları ile bu konuda daha az problem yaşadıklarını, sınır koyma konusunda daha becerili hâle geldiklerini ifade etmişlerdir. ÇEİTE modeline göre tutarlı sınırlar, çocuklarda güvenli ve tahmin edilebilir bir çevre oluşturulmasını sağlar. Sınır koyma, çocuğun oto kontrol ve sorumluluk geliştirmesi için de bir fırsattır. Çocuğa seçimlerinin ve kararlarının sonuçlarını deneyimlemesine izin vererek çocuğun kendini kontrol etmesi ve kendi davranışlarından sorumlu olması sağlanır (Landreth & Bratton 2006). Eğitim sürecinde bu doğrultuda annelerle paylaşılan bilgilerin ve uygun sınır koyma, seçenek sunma tekniklerinin öğretilmesinin annelerin bu konuda kendilerini daha becerili hissetmelerini, daha uygun sınırlar koymalarını ve bunun sonucu olarak da daha az çatışma yaşamaya başlamış olabilecekleri düşünülebilir.

Anneler tarafından annelik rolüne ilişkin kazanım olarak ifade edilen bir diğer konu çabayı takdir etmedir. ÇEİTE modeline göre övgü ve desteklemenin ikisi de pozitif davranışlara odaklanıyor ve aynı süreç gibi görünse de, övgü aslında çocuklara kendini kontrol etmeyi ve motive etmeyi öğretmektense dış kaynaklara dayanmayı öğretmekle bağımlılığı teşvik eder. Övgü çocuklara değer yargıları oluşturan sözler yerleştirir ve dış değerlendirmelere odaklanır. Teşvik etme ise öz motivasyon ve kendini kontrol etme gelişimini kolaylaştırır. Teşvik etme çabaya odaklanır ve her zaman yapılabilir. Çabalarının teşvik edildiğini, değer verildiğini ve takdir edildiğini hisseden çocuklar azim ve kararlılık geliştirirler ve sorun çözmeye daha başarılı olurlar (Landreth & Bratton 2006). Bu araştırma kapsamında yukarıda ifade edilen bilgilerin annelerle paylaşılması ve çocuklarını teşvik etmek için neler yapabileceklerinin öğretilmesi annelerin bu konuda farkındalık kazanmalarını sağlamış olabilir. Annelik rolüne ilişkin kazanımlardan sonuncusu annelik tutumuna ilişkin öz farkındalıktır. Deneysel

grubunda yer alan annelerin ebeveynlik tutumları açısından homojen bir yapıda olmaları, katılımcı annelere kendi sahip olduklarından daha farklı tutuma sahip anneleri gözleme imkânı vermiştir. Annelik tutumuna ilişkin öz farkındalığı bir kazanım olarak ifade eden annelerin ebeveynlik tutumu dikkate alındığında diğerlerine göre daha az ilgili, daha az sevecen oldukları görülmektedir. Bu noktada özellikle onların grup içinde daha uygun ebeveynlik modellerini, daha yakın ve sıcak anne-çocuk etkileşimlerini gözlemleme fırsatı elde ettikleri söylenebilir. Oyunda değişim alt teması altında anneler tarafından kazanım olarak ifade edilen görüşler çocukla daha fazla birlikte oyun oynama, oyun esnasında daha az sıkılma ve çocuğun oyununa daha az müdahale etmemedir. İfade edilen bu kazanımlar eğitim programının ön gördüğü davranış değişiklikleri ile tutarlılık göstermektedir. Eğitim sürecinde oyunun çocuğun yaşamında ne kadar önemli olduğunu kavramaları, her hafta yarım saatlik özel oyun saati yapma gereklilikleri, oyun aracılığı ile çocuklarıyla nasıl sağlıklı etkileşim kurabileceklerini öğrenmeleri sayesinde birlikte oyun oynama davranışlarında artış meydana geldiği düşünülebilir. Hemen hemen annelerin hepsi tarafından ifade edilen bir görüş de eğitim öncesinde oyun oynarken çok sıkıldıklarıdır. ÇEİTE modeline göre yönlendirmesiz oyun terapisinin kurallarını öğrenmeleri ve çocuklarıyla bu doğrultuda oyun oynamaya başlamaları, eğitim sonrasında çocukla oyun oynarken keyif almalarına katkı sağlamış olabilir. Nitel bulgular incelendiğinde, annelerin çocuğun oyununa müdahale etmemeye başladıkları yönünde ifade ettikleri bu görüşün, eğitim programında özel oyun saati için belirlenen en önemli kurallardan biri olduğu görülmektedir. Landret (2002)'a göre oyun seansı boyunca çocuğun liderlik yapmasına izin vermek çocuğun dünyasını ve ebeveyninden ne tür bir gereksinime ihtiyaç duyduğunu anlamaya yardımcı olur. Bu noktada katılımcı annelerin bu ilkeyi içselleştirmiş oldukları varsayılabilir. Bireysel kazanım teması altında ifade edilen görüşler ise annelerin grup içinde kişisel paylaşımlarda bulunma deneyimi yaşadıkları ve kendilerinden başka birilerinin de benzer sorunlarla mücadele ettiklerini göremek yalnız olmadıkları duygusunu yaşadıklarıdır. Annelerin bu süreçte çocuğun babayla görüşme durumu, nafaka konuları, köken ailelerle birlikte yaşama ve bunun getirdiği zorluklar, ekonomik kayıpların yol açtığı sıkıntılar, çocukla yaşanan çatışmalar gibi konularda birbirlerine benzer süreçleri yaşadıklarını görmenin onlar için hem bir teselli hem de motivasyon kaynağı olduğu söylenebilir.

Çocuk açısından kazanımlar ana teması altında agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum ve anneyi model alma kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Anneler tarafından annelik rolüne ilişkin kazanımlarda ifade edilen, öfkelerinin azalması ve çocuğa karşı daha toleranslı olma, çocuğa uygun sınırlar koyabilme becerilerinin sonucu olarak çocukların agresyonunun ve inatçılığının azalmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Akgün (2008) tarafından yapılan araştırmanın nitel bulguları da bu sonucu destekler niteliktedir. Yurt dışında çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin çocukların duygusal ve davranışsal problemleri üzerindeki etkililiğini sınanan niceliksel araştırmaların sonuçlarının da bu konuda elde edilen nitel bulguları destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Bratton 1993; Kale & Landreth 1999; Jang 2000; Ferrel 2004). Anneler tarafından ifade edilen çocuk açısından kazanımlardaki bir diğer kavram sosyal ilişkilerde artan uyumdur. Bu durumun eğitim sonrası anne ile ilişkilerin daha pozitif ve yapıcı olmasının çocuğun diğerleriyle ilişkilerine de olumlu yansımaları olduğu düşünülebilir. Çocuk açısından kazanımların altında yer alan son kavram anneyi model almaktır. Katılımcı annelerin birçoğu oyun seansında kullandıkları becerilerin bir kısmının çocukları tarafından başka ortamlarda kullanıldığını, özellikle sınır koyma ve seçenek sunma ile ilgili çocukların kendilerini model aldığını ifade etmişlerdir. Çocukların annelerinden öğrendikleri cümleleri ya oyuncaklarına karşı ya da başka kişilerle ilişkilerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Çocukların eğitim sürecinde annelere kazandırılması hedeflenen becerileri annelerini model alarak sergilemeleri, annelerin de bu becerileri içselleştirdiklerinin ve uygun şekilde kullanabiliyor olduklarının bir kanıtı olarak düşünülebilir. Çocuk açısından kazanımların ikinci alt teması oyunda değişimdir. Annelerin hemen hemen hepsi çocuklarının eğitim öncesine kıyasla oyun oynarken daha mutlu, istekli, sakin ve oyun oynadıktan sonra doyumlu olduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen bu bilgi ışığında, annelerin çocuklarıyla oyun oynamaları ile ilgili kendi tutumlarındaki değişiklik konusundaki görüşleri dikkate alındığında; annelerin oyunda daha az sıkılma, oyuna daha fazla katılım gösterme, çocukla daha fazla birlikte oyun oynama, oyun oynarken çocuğa müdahale etmeme gibi gösterdikleri değişimlerin, çocukların anneleriyle oynamaktan daha fazla keyif almalarına katkı sağladığı düşünülebilir. Annelerden biri bu konudaki görüşlerini eğitim çalışmasına katılmadan önce çocuğu ile 2 saat de oynasa çocuğun bir türlü oyuna doymadığı, sürekli oynamaya devam etmeyi talep ettiği, kendisinin ise bir süre sonra çok bunaldığı; eğitim çalışmasından sonra yarım saat çocuk merkezli oyun terapisinin kurallarına göre özel oyun seansında oynadıklarında çocuğunun daha tatmin olduğu şeklinde ifade etmiştir. Bu sonuç çocuklarının asıl ihtiyaçlarının anneye geçirilen sürenin niceliği değil niteliği olduğunun bir kanıtı olarak görülebilir. Annenin çocuğu ile bütün dikkatini çocuğunun üzerine toplayarak, onun tüm hareketlerini sözel ve sözel olmayan tepkileri ile takip ederek,

“ben buradayım, seni duyuyorum, seni anlıyorum ve seni önemsiyorum” mesajını ileterek gerçekleştirdiği yarım saatlik oyunun çocuk için, annenin sıkılarak, bunalarak, başka şeylerle ilgilenerek oynadığı iki saatten daha anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu araştırmadan elde edilen bu bulgu Akgün (2008) tarafından yapılan araştırmanın nitel bulguları ile de paralellik göstermektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre, anneler, anne-çocuk ilişkisi açısından kazanım olarak çocuklarıyla daha sıcak ve sevecen ilişki kurmaya başladıklarını, çatışmaların azaldığını ifade etmişlerdir. Katılımcı annelerin boşanma sürecinin etkilerinden yeni yeni kurtuldukları, boşanma sürecinin onları duygusal olarak yıpratmış, yaşanan bu sürecin çocukları ile ilişkilerine olumsuz yansımalarının olduğu düşünüldüğünde; bu eğitim süreci ile birlikte sıkıntıya girmiş olan anne-çocuk ilişkisinin oyun aracılığıyla yeniden güçlendirilmesinin sağlanmış olduğu düşünülebilir. Bu sonuç da Akgün (2008) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; deney grubunda yer alan annelerin eğitim çalışmasından elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşleri içerik analizi ile incelenmiş ve anne açısından, çocuk açısından ve anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar olmak üzere 3 ana tema belirlenmiştir. Bu ana temalar altında yer alan 7 tema ve temaların altında yer alan toplam 25 kavram şu şekildedir: *Anne açısından kazanımlar*; annelik rolüne ilişkin kazanımlar (agresyonda azalma, anlayış ve kabulde artış, hatayı telafi etme, duyguları yansıtma, sınır koyma-seçenek sunma, annelik tutumu öz farkındalık, çabayı destekleme); oyunda değişim (daha az sıkılma, daha fazla birlikte oyun, daha az müdahale); bireysel kazanım (kişisel paylaşım ve yalnız değilim). *Çocuk açısından kazanımlar*; davranışsal kazanım (agresyonda azalma, inatçılıkta azalma, sosyal ilişkilerde artan uyum, anneyi model alma) ve oyunda değişim (mutlu, istekli, sakin, tatmin olmuş). *Anne-çocuk ilişkisi açısından kazanımlar* ise; yakınlık (daha yakın/sıcak ilişki, dokunsal temasta artış, kaliteli zaman geçirmede artış) ve disiplindir (çatışmanın azalması, sorun çözmede işbirliği). Bu araştırmanın bulgularından hareketle ve ailenin bir sistem olduğu düşünüldüğünde yapılan müdahale programının anne-çocuk ilişkisi dışında diğer alt sistemleri de etkileyebileceği dikkate alınarak, çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin diğer aile üyeleri üzerindeki etkililiği gelecek araştırmalarda sınanabilir.

Başka bir araştırmada çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimine anne ve babaların birlikte katıldıkları örneklem grupları oluşturulabilir. Çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitiminin etkililiği anne-çocuk ilişkisini geliştirme amacıyla uygulanan başka programlarla karşılaştırılarak sınanabilir. Başka bir araştırmada deneysel çalışma dışında değişime etki edebileceği düşünülen karıştırıcı değişkenler belirlenip (örneğin anne ve çocuğun yalnız mı büyük anne-büyük baba ile mi yaşıyor olduğu, çocuğun babayla görüşme durumu, anneye baba arasındaki çatışma ve işbirliği, annenin hayatında yeni bir partnerin olup olmaması...) onlar kontrol edilerek deneysel müdahalenin etkililiği sınanabilir. Bu araştırma kapsamında çocuk-ebeveyn ilişki terapisinin grup formatı kullanılmıştır. Başka bir araştırmada gerekli düzenlemeler yapılarak bu modelin bireysel olarak uygulanabilirliği sınanabilir.

KAYNAKLAR

- Akgün, E. (2008). *Anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitiminin anne çocuk etkileşim düzeyine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Baggerly, J., & Landreth, GL (2001). Training children to help children: A new dimension in play therapy. *Peer Facilitator Quarterly*, 18(1), 6–14.
- Bratton, S. (1993). *Filial Therapy with Single Parents* [Doctoral Dissertation]. University of North Texas.
- Carnes-Holt, K. (2012). Child-parent relationship therapy for adoptive families. *The family journal*, 20(4), 419-426.
- Chaloner, WB (2001). *Counselors coaching teachers to use play therapy in classrooms: The Play and Language to Succeed (PALS) early, school-based intervention for behaviorally at risk children*. In A.A.Drewes, L.Carey, C.Schaefer (Eds.), *School-based play therapy*. NY: Wiley.

- Chapple, JP (2011). *The Impact of Child-Parent Relationship Therapy on Parental Stress and Externalizing Behaviors in Children in Families with Multiples*. Doctoral dissertation, Texas A&M University. Dissertation Abstracts International.
- Costas, MB & Landreth, GL (1999). Filial therapy with nonoffending parents of children who have been sexually abused. *International Journal of Play Therapy*, 8(1), 43–66.
- Dost-Gözkan, A., Kafescioğlu, N. & Tahiroğlu, D. (2017). Gelişim Psikolojisi ve Terapi Perspektifinden Oyun. Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Ferrell, LG (2004). *A comparison of an intensive 4-week format of the Landreth 10-week filial therapy training model with the traditional Landreth 10-week model of filial therapy*. Doctoral dissertation, University of North Texas, Denton. Dissertation Abstract International, A, 64(12), 4369.
- Ford-Sparks, C. (2010). Filial therapy with adolescent parents: the effect on parental empathy, acceptance and stress. Doctoral dissertation, Liberty University, 2010. Dissertation Abstract International.
- Guerney, L. (1997). Filial Therapy. In K.J. O'Connor, L.M. Braverman (Eds.), *Play therapy theory and practice: A comparative presentation*. NJ: Wiley.
- Guerney, L. (2003). The history principles and empirical basis of filial therapy. In R. VanFleet, L. Guerney (Eds), *Casebook of Filial Therapy*. Boiling Springs, PA: Play Therapy Press.
- Güler, T. (2010). *Anne Baba Eğitimi*. Pegem Akademi.
- Harris, Z. & Landreth, G. (1997). Filial therapy with incarcerated mothers: A five week model. *International Journal of Play Therapy*, 6(2), 53-73.
- Helker, WP & Ray, DC (2009). Impact of child-teacher relationship training on teachers' and aides' use of relationship-building skills and the effects on student classroom behavior. *International Journal of Play Therapy*, 18(2), 70–83.
- Jang, M. (2000). Effectiveness of filial therapy for Korean parents. *International Journal of Play Therapy*, 9(2), 39-56.
- Kale, AL & Landreth, G. (2000). Filial therapy with parents of children experiencing learning difficulties. *International Journal of Play Therapy*, 8(2), 35-56.
- Kottman, T. (2001). *Play Therapy: Basics and Beyond*. US: American Counseling Association.
- Kurdek, L. & Berg, B. (1983). Correlates of children adjustment to their parents' divorce. In L. Kurdek (Eds.), *Children and divorce: New directions for child development*. Jossey-Bass.
- Landreth, G. (2002). *Play therapy: The art of the relationship*. PA: Brunner-Routledge.
- Landreth, G. & Bratton, S. (2006). *Child Parent Relationship Therapy (CPRT): A 10 session filial therapy model*. NY: Routledge.
- Landreth, GL & Lobaugh, A. (1998). Filial therapy with incarcerated fathers: Effects on parental acceptance of child, parental stress, and child adjustment. *Journal of Counseling & Development*, 76, 157–165.
- Lee, M. & Landreth, G. (2003). Filial therapy with immigrant Korean parents in the United States. *International journal of play therapy*. 12(2), 67-85.

- Ray, D., Bratton, S. & Brandt, MA (2000). Filial family play therapy for single parents of young children attending community colleges. *Community college journal of research and practice*, 24(6), 469-486.
- Ryan, SD & Madsen, M. (2007). Filial family play therapy with an adoptive family: A response to preadoptive child maltreatment. *International Journal of play therapy*, 16(2), 112-132.
- Schaefer, C. (2013). *Oyun terapisinin temelleri*. Nobel Kitabevi.
- Sergeant, M. (2011). *Efficacy of child parent relationship therapy for caregivers of children with attachment problems*. Doctoral dissertation, university of Louisville. Dissertation Abstracts International.
- Soh-Leong, L. & Yumiko, O. (2014). "Once I had kids, now I am raising kids": child-parent relationship therapy with Sudanese refugee family-a case study. *International journal of play therapy*, 23(2), 70-89.
- Sweeney, D. (1997). *The relationship among single parents' parental stress, empathy, level of acceptance, perceived problems of the child, and child gender and the effect of filial therapy* [Doctoral dissertation]. University of Texas.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayıncılık.
- Temel, F. (2010). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. Anı Yayıncılık.
- Wickstrom, AC (2009). *The development of an advanced filial therapy model*. Doctoral Dissertation Loma Linda University.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yuen, T., Landreth, GL, & Baggerly, J. (2002). Filial therapy with immigrant Chinese families. *International Journal of Play Therapy*, 11(2), 63-90.

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması ve uygun yöntemin seçimi başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %30'dur. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %70'tir.